

*Mot eit nytt og ukjent land
på den andre sida av havet*

Slik såg det ut i Medalen i Bøverdalen i 1880-åra. Folketalet var tredobla på 200 år. Talet på husmenn var fordobla, og fattigdom og armod breidde om seg. For dei som ikkje skulle arve, var det nærmast umogleg å skaffe jord på annan måte. Einaste utvegen var å prøve lykken i Amerika. Bildet er teke av Axel Lindahl i 1880-åra. Foto utlånt frå Norsk Folkemuseum.

Frå husmannsplass i Medalen til homestead i North Dakota

Svært mange av ottadølane som emigrerte busette seg i område der det budde andre ottadølar. Her kjem ei historie om korleis eit ottadals-dominert område har utvikla seg frå den fyrste busetjinga og fram til i dag.

Som vi har vore inne på tidlegare i denne temadelen, var det fleire som emigrerte til Amerika frå Lom enn frå dei andre ottadalsbygdene. Den omfattande utvandringa av husmenn frå Medalen og Bøverdalen til Nord-Dakota var heilt sikkert med på å påverke denne statistikken.

Dersom vi går gjennom listene over utvandra personar frå Lom frå 1854 og fram til folkevandringa avtok rundt 1920, finn vi svært mange namn frå Medalen og Bøverdalen. I åra 1857-1860 reiste 98 personar til Amerika. 79 av desse var medølar eller bøverdølar. Berre i 1866 reiste heile 133 lomværar til

Amerika. Om lag halvparten av desse hadde bøverdalsnamn. Det same galdt i 1880. Av 144 som reiste, var 62 medølar og bøverdølar. Eit anna "toppår" var 1903, da halvparten av dei 121 som reiste frå Lom, var bøverdølar. Det er registrert i alt 91 husmannsplassar frå Lom sentrum og opp til Mundhjeldsbrua øvst i Bøverdalen. Dei aller fleste av desse budde det folk på rundt midten av 1800-talet. Seinare fann mange herifrå vegen til Amerika og Nord-Dakota.

Gratis prairiejord

Det var særleg lovnaden om gratis prairiejord som freista, og det kom rapportar attende om farmar så store som heile grender i heimbygda. Store gardar her vart berre småbruk i Amerika. Der var det berre å setje plogen i jorda. Den steinen som fanst, var liten, og ikkje var det nødvendig å gjødsle jorda. Der var det ingen standsskilnader på folk, og kvar enkelt vart vurdert etter det dei dugde til. Jenter var kanskje komne "i ulykka" her heime og reiste på grunn av det. Heile slekter vart vanrykta. Der borte var alle like og frie.

Adler Township

I Nord-Dakota utvikla det seg i eit område ein koloni med bøverdølar, som etablerte seg med eigne farmar - Adler Township i Nelson County. Her var det fleire titals, store farmar som var eigd av og hadde namn etter folk som hadde reist frå husmannsplassar i Medalen i Bøverdalen. Vi veit ikkje korleis og korfor dei fann fram til akkurat dette området i Nord-Dakota. Dei fyrste kom hit så tidleg som på 1850-talet. Liknande koloniar var det mange av rundt om kring i Amerika der dei fyrste pionerane slo seg ned og utforska området midt på 1800-talet for så å få etter fleire og fleire frå heimstaden i Noreg.

Petersburg var ein viktig samlings- og handelsstad for bøverdølane i Adler Township. Svendseid & Knold selde materialar, bensin og elles det meste folk rundt byen hadde bruk for. Petersburg Lutheran Church hadde same presten som m.a. Loms kyrkja litt lenger sør i Nelson County. Bildet er teke i 1909 frå nord mot sør frå området der jernbana og elevatoren (mølla) låg. Butikkane var viktige møtestadar også i Nord Dakota og mange nordmenn var i arbeid bak diskane. Bildet frå inne i butikken er også teke i 1909. Foto frå Petersburg er utlånt av Fylkesarkivet i Sogn og Fjordane. Foto frå forretning: www.rootsweb.com/~ndnelson

The Homestead Act (1862) gjorde det mogleg for alle å få tildelt areal. Dei måtte da bu på området i fem år og få bygt eit hus. 10 acres eller vel 40 mål skulle dyrkast opp. Seinare fekk setlarane lov til å ta enda 80 acres ved å plante tre på minst 10 av desse. Til saman kunne dermed kvar farm bli på 90 acres eller ca 320 mål. Rundt århundreskiftet var det framleis rikeleg med såkalla State Land i Adler Township. Men etter kvart vart alt arealet disponert - enten til farming eller til offentleg bruk som kyrkjer og skular.

Præriejord som bygningsmateriale

Tømmeret var svært dyrt da dei fyrste tok homestead i Nord-Dakota. Den jomfruelege præriejorda fungerte som byggemateriale. Rundt "huset" vart det pløgt opp. Torva vart brukt som bygningsmateriale. Området som vart pløgt opp fungerete som vern mot dei mange præriebrannane som herja området. Vintrane kan ofte vere harde og kalde og var sikkert vanskelege å kome gjennom. Somrane kunne vere tørre og avlingane så som så. Særleg var 1920-åra vanskelege med ekstremt lite nedbør og mykje vind. I tillegg gjorde grashoppesvermar stor skade.

Svermane var så enorme at dei heilt dekte for sola når dei invaderte området. Farmarane fekk lite for produkta sine samtidig som prisane på forbruksvarene og skattane gjekk opp. Mange måtte gje opp farminga desse åra. Ikkje før mot slutten av 1930-åra kom vendepunktet med nye og meir tilpassa kornsortar, betre dyrkingsteknikkar og meir moderne motorisert utstyr.

Møllene og jernbana var livsnervene

Jernbana var ein livsnerve gjennom området og dei små landsbyane i området var bygde opp rundt møllene - "the elevators" der kornet vart levert. "Byane" McVile, Petersburg, Niagra, Aneta, Klotten, Pekin, Hamar og Tolna, som alle hadde berre nokre få hundre innbyggjarar, var møtestadar og handelssentra. I butikkar, barar og på mølla var det mange nordmenn som arbeidde, og samtalen gjekk også her på gamlespråket. Når ein fyrst hadde kome fram til Adler Township, fanst det med andre ord ingen språkbarrierar. På den måten var reisa til det ukjende kanskje ikkje eit så stort steg å ta likevel.

Drifta på farmane gjekk fyrst og fremst i korn. Det var kveite, bygg, havre og "flacs" - blå blommar det vart laga olje av. Denne måtte etter kvart vike plassen for solsikka. Lin vart også dyrka. Farmarane hadde kyr, høns og gris til eige bruk. Jorda var fin, djup og svart - mest utan stein, men jordekorn kunne vera til stor plage og øydela mange avlingar. Foto utlånt av Kåre Åsen.

Tresking på ein farm i Adler Township i 20-åra.
Foto utlånt av Kåre Åsen.

Farmarar i Adler Township i 1954. Bak står Sevald Hanson, Ola Odegard, Hans Kroken (på vitjing hjå syster si, Embjørg), Marit Borgen, Kari Repp og Emma (Embjørg) Hanson. Fremst sit Jacob Aasen, Per Repp, Marit Borgen og Gudbrand Aamodt. Foto utlånt av Aud Kroken.

Huset til Mary (Marit) Anderson og Theodore Borgen i Adler. Her er dei saman med Clara, syster til Theodore, og mannen hennar, Tom Myhren, som kom til Adler i 1903. Bildet er teke tidleg på 1900-talet og henta frå boka Nelson County History.

Bøverdalslekt i Adler

Vi har forsøkt å laga ei oversikt over alle dei slektene frå Lom og særleg Medalen/Bøverdalen som slo seg ned akkurat i Adler Township. Her har vi delvis fått hjelp frå kjentfolk, og delvis nytta oss av informasjon frå boka Nelson County History, bokverket som omtalar kvar enkelt familie i alle kommunane i Nelson County.

Mundhjeldsfarmane. Dei tre brørne Sever, Erik og Gabriel reiste alle frå Bøverdalen til Amerika rundt århundreskiftet og hadde kvar sin farm i Adler. Dei vart gift med kvar si syster frå Borgen. Sever g.m. Annie Borgen, Erik g.m. Lena Borgen og Gabriel g.m. Lizzie Borgen. Dotter til Sever og Annie, Sadie, vart gift med Ehler Reimers og tok seinare over. Dotter til Erik og Lena, Stella, vart gift med Norbert Mayer og tok over den farmen. Gabriel og Lizzie hadde ikkje barn.

Jacop **Aasen** reiste til Amerika så seint som i 1915. Etter å ha arbeidd både i Nord-Dakota og Canada i nesten 20 år, kjøpte han farmen av Ole Alfson. Denne farmen selde han til Louis og Mildred Larson i 1945. Etter å ha vore heime i stund, kjøpte han farmen til John P. Johnson, som han dreiv til han gjekk bort i 1970.

Kvammefarmen vart kjøpt og driven av Ola (Ole) Odegard. Han fekk fleire søner, som alle opparbeidde sine eigen farmar eller leigde jord i Adler Township. Tom (Torstein) Kvamme reiste frå Lom i 1872 og arbeidd i Wisconsin i to år før han reiste vidare til Adler og fekk tildelt grunn. Der gifte han seg med Mary (Magnhild) **Slaalien** f. 1866, som hadde kome til Adler via Butterfield Minnesota.

Gilbert (Guttorm Lillehaugen) **Larson** hadde homestead i Adler saman med kona si Kari (Carrie) Andersen. Denne farmen tok sonen Albert over. Denne farmen og farmen til broren Louis var nabofarmar.

Gilbertsenfarmane, som tvillingane Sever og Gilbert dreiv. Også to andre brør, Ralph og Otto, hadde kvar sin farm i Adler. Søstra Bertha var gift med Ole Odegard på Kvammefarmen. Foreldra var Gudmund **Odden** Gilbertsen og Brit **Steinteigen** frå Runningom i Bøverdalen. Gudmund og Brit homesteada i Adler i 1893.

Per Repp (Pete Reep) reiste til Amerika i 1914 saman med syster Embjørg og kjøpte farmen sin av Nels Alfson i 1929 (bror til Ole, som Jakob Aasen kjøpte farmen sin av). Per farma saman med bror sin i starten.

Pedersenfarmen var eigd av Andreas (Andrew) **Tandestuen** frå Medalen. Andreas var son til den kjende Per Spelmann. Pedersennamnet har sitt opphav frå han. Kona til Andreas var frå Borgen. Dei hadde tre søner: Palmer, Oscar og Meldvin.

Jo (John) **Anderse(o)n**, som var son til Anders Johnsen og Marit Olsdatter Visvollen, flytte til Nord-Dakota i 1893. Familien budde på forskjellige husmannsplassar i Medalen (Engjom, Visvollen, Stigen, Søregard Øyjordet og Glømsdalsøya). Seinare reiste også tvillingane Embjørg/Emma og Marit/Mary og Kari til Amerika. Embjørg vart gift med Sevald Hanson som var fødd i **Steine** i Medalen. Sevald kjøpte farmen sin av Gilbert Gilbertson sr. og kona Kari Repp i 1912. Dei reiste attende til Norge i 1914. Marit var gift med Theodor Borgen og Kari gift med Gilbert (Guttorm) Larson. Yngstebroer Ola var også i Amerika nokre år, men kom heim att i 1914.

Borgafarmane var det fleire av. Lars Borgen f. 1845 og kona Sigrid (**Vole**) reiste fyrst til Wisconsin. Dei homesteada seinare i Adler i 1888. Dei hadde desse barna: Theodore g.m. Mary Anderson, Annie g.m. Sever Mundhjeld, Leva g.m. Erik Mundhjeld, Lizzie g.m. Gabriel Mundhjeld, Clara g.m. Tom Myhren og Leo. Dei fleste av desse vart buande i Adler Township. Gilbert **Aamodt** frå Bøverdalen f. 1889 arbeidde på forskjellige farmar i Adler Township.

Nils **Alfson** emigrerte til Adler tidleg på 1890-talet og tok homestead. Broren Ole budde det meste av livet saman med Nils.

Ole **Christianson** frå Lom kom i 1898 og farma saman med kona Rena Berg.

Anna **Odden** frå Bøverdalen f. 1875 gifta seg med dansken John Frandsen og kjøpte "Ekrom-farmen" i 1913. Anna sydde klær på oppdrag.

Sylfest og Tora **Hagen** og Gilberg Hagen kom frå Lom og tok homestead i 1889.

Marie **Slaalien** f. 1901 vart gift og bygde opp ein farm saman med Charley Johnson frå Larimore.

Anna **Alfson** frå Lom homesteada land i Adler tidleg på 90-talet. Anna var med på å stifte Lom Lutheran Church, og var den fyrste leiaren av Ladies Aid. Ho gifta seg med Andrew Lunden og flytte til farmen hans.

Louis **Moen** kom til Amerika alt som 13-åring saman med foreldra og brørne Ole, Thorsten og Tore og systrene Ingrid, Marit Gunda og Mamie. Etter å ha budd ei stund i Minnesota, reiste han vidare til Adler i 1896 og tok homestead. Der gifta han seg med Anna Severson.

Thorsten O. **Moen** var fødd i 1833. Han kom til New York i juni 1893 saman med kona Marit Borgen, og dei fekk i alt åtte barn. Dei gjorde krav på land i Adler i 1903.

Thorsten G. (Tom) **Myhren** f. 1884 var son til Gudbrand og Anna Myhren i Bøverdalen og kom til Adler i 1903. Clara Borgen, f. 1888 i Viroqua Wisconsin, var dotter til Lars T. og Sigrid Borgen. Ho kom til Adler saman med foreldra sine og gifta seg med Tom Myhren i 1911.

Andrew **Pederson** emigrerte i 1893 frå Lom og reiste til Adler via New York. Der fekk han tildelt land det same året. Seks år seinare gifta han seg med Marit Borgen, som kom til Amerika i 1896 saman med syster si.

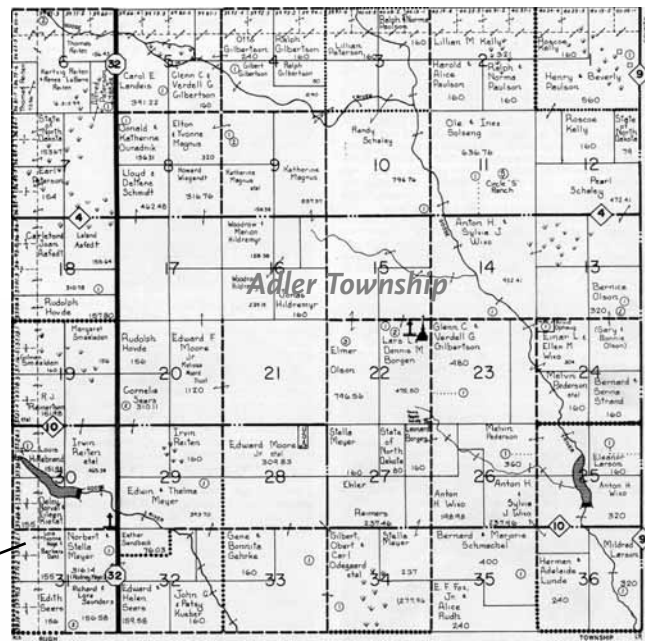
Erik og Sigvald Pederson og Olaus og Thor Haugen var alle brøyr av Andrew Pederson. Erik kom til Adler rundt 1900 og kjøpte farm nær Adler School nr. 3. Sigvald var bygningssnekker og budde mykje av livet i Adler.

Thorston og Ingrid **Sonstnenes** var truleg også frå Lom og kom til Adler i 1891.

Nord-Dakota ligg midt inne i landet, heilt opp mot grensa til Canada. Staten dekkjer eit område frå nord til sør tilsvarande avstanden Oslo-Trondheim. Nord-Dakota er delt inn i 53 "counties". Nelson County ligg på rundt 48° nord, like langt sør som Paris.

Nelson County (fylke) ligg aust i Nord-Dakota, og er delt opp i 26 townships (kommunar). Ein av desse er Adler Township, som så mange bøverdølar tok homestead i rundt hundreårs-skiftet. Det er ei firkanta inndeling av arealet og grensene på grunn av det flate landskapet på prærien.

Adler Township er inndelt i firkantar, som vart tildelt settlarna etter kvart som dei kom til området. Etter at The Homestead Act vart vedteken i 1862, vart det tildelt 10 acres eller vel 40 mål som skulle dyrkast opp, og det skulle byggjast hus. Seinare kunne settlarna få tildelt enda 80 acres eller 320 mål. Dette kartet er slik farmane var inndelt i 1981, og er henta frå boka Nelson County History.

Lom Lutheran Church. Foto utlånt av Kåre Åsen.

Det sosiale liv i Adler

Kyrkja var sentral i kvardagen i Adler Township. I tillegg til gudstenestene var det eit omfattande organisasjonsliv med utgangspunkt i kyrkja.

Samfunnet i Adler Township var godt utstyrt med skular. Området hadde heile tre skular. Den fyrste starta opp undervisning alt i 1882. Her Adler School no. 2 som dei fleste lomsætta sokna til. Foto utlånt av Kåre Åsen.

Lom Evangelical Lutheran Congregation vart stifta rundt 1900. Den fyrste Lom Lutheran Church vart bygd på farmen til Lars T. Borgen i 1900. Kyrkja vart seinare seld og flytt til Theodor Borgen som innhus, og ny Lom Church vart bygd på same staden i 1922. Denne kyrkja brann ned i 1949, og ei tredje kyrkja stod klar i 1953. Mange nordmenn som har vore over og besøkt slektningane sine i Amerika, har vorte mot-

tatt og vist rundt i denne kyrkja. Mange norskætta har fått sin siste kvilestad på kyrkjegarden i Adler. Altartavla i denne kyrkja er måla av Svanhild Røhr frå Lom.

Lom Sunday School vart formelt stifta i 1939, men hadde aktivitetar heilt sidan rundt 1910.

Lom Ladies Aid vart starta så tidleg som i 1899, og hadde regelmessige møte med pengeinnsamling til velgjerande føremål som hovudaktivitet. Lom Ladies Aid vart seinare innlemma i Womens Missionary Federation og så til slutt i Lom American Lutheran Church Women. Dei norske damene i Adler var sentrale i arbeidet her.

P.A.N Homemakers Club samla kvinner som arbeidde med husflid og handverk. Husmødrene samlast rundt omkring i heimane. Handarbeidet vart delvis selt til velgjerande føremål.

4-H Club hadde dei sjølv sagt også i Adler. Jentene lærte seg fyrst og fremst kjøkenstell, og gutane fekk innføring i gardsdrift.

Skulebygga var brukte som forsamlingshus der folk møttest til kortspel, dans og andre sosiale syslar.

150 år med nordmenn

Frå dei fyrste emigrerte til Nord-Dakota og Adler Township for 150 år sia og fram til i dag har det vore ei eventyrlig utvikling i området. Dei som kom til Amerika, slo seg naturleg ned så nær austkysten som mogleg og etablerte seg gradvis vestover. Nord-Dakota ligg heilt nord i USA, og Nelson County heilt aust i staten. Ein del oppsøkte Wisconsin fordi naturen der likna meir på naturen her i Ottadalen.

Folketalet i Nelson County og Adler Township har hatt ei spesiell utvikling. Da dei fyrste pionerane slo seg ned i området midt på 1800-talet, var det ikkje fastbuande i området – berre prairieindianarar (Sioux – eller Dakota, Cheyenne, Pawnee og Arapaho.) Etter at nordmenn og andre oppdaga området, steig folketalet raskt på 1800 – og utover på 1900 talet med ein topp rundt 1910-1930. Etter dette har utviklinga gått berre ein veg – nedover. Folk reiser frå Adler Township og dei andre kommunane i Nelson County. Att står fråflytte farmar og veldige areal med kornåkrar.

	1885	1900	1910	1920	1930	1940	1950	1960	1970	1980	1990	1994	1999	2000
Innbyggjartal Nelson County:	3031	7316	10140	10362	10203	9629	8090	7034	5776	5241	53	4064	3656	3715
Innbyggjartal Adler Township:		226										51	47	47

Avfolking og nedlegging

I løpet av 50 år var området rundt Adler Township folkesett av norske settlarar, som danna eit nytt samfunn i eit område der det aldri før hadde budd folk fast. I dag er det ikkje mange av desse att i området. Utviklinga liknar mykje på den vi finn i utkantane her til lands, med avfolking og nedlegging av infrastruktur. Nokre norskætta driv farmane sine i Adler framleis (Gilbertson og Borgen), men dei aller fleste farmane er selde, og blir nå delar av kjempestore fellesbruk der det blir dyrka korn i stor skala. Drifta av jorda har vore gjennom ei veldig modernisering. Mange av bygningane som for berre 50 år sia husa familiar og danna grunnlaget for eit sosialt levande samfunn, ligg i dag brakk og forfell.

Etterkomarane etter ottadølene i Nord-Dakota er nå spreidde for alle vindar. Eit paradoks er det at stadig fleire av desse etterkomarane blir fanga av interessa for å følge i fotspora heim etter medølane som rømde frå armoda i heimbygda på 1800-talet. ■

Harald Sletten og Kåre Åsen på farmen til Per Repp i 1951. Kåre Åsen bur nå i Medalen. Han reiste i 1951 til onkelen Jakob Aasen i Adler Township. Da var han 17 år gammel. Året før hadde kamerat og jamaldring Harald Sletten reist over til Adler og var i arbeid hjå sin onkel Per Repp på nabofarmen. Kåre har vore "over dammen" og vitja gamle trakter fleire gonger seinare. Da desse to kom til Adler, var det lomsmålet som vart brukt, ispedd eitt og anna amerikansk ord, som det ikkje var uttrykk for på norsk. I dag er det ikkje mykje att av husa på farmen (over). Foto utlånt av Kåre Åsen og Sigmund Husom.

Heftet er utgjeve av Sparebank1 Lom og Skjåk og er eit særtrykk av temadelen i årsmeldinga til banken for 2004 . Dette avsnittet er ein del av denne temadelen.

Design, utarbeiding og ide: Visus, Lom.

Tekst: Visus, Lom.

Trykk: Østfold Trykkeri, Askim.

Foto omslag: detalj frå Gustav Wentzel sitt

“Utvandrere” måla i 1900, foto: O. Væring Eff. As

Kjelder:

- Kåre Åsen, som har vore til god hjelp i rekonstruksjonen av samfunnet i Adler Township
- Jorunn Kvale
- Jon Sæland: Nordre Gudbrandsdalen. Beretningen om en undersøkelsesreise, bekostet av selskapet til emigrationens innskrækning
- Skjåk 1966, utgjeve av Skjåk kommune i høve bygdajubileet i 1966
- Hans P. Hosar: Skjåk Bygdebok, band 3, historia 1798-1914
- Arvid Møller: Jørgine Boomer. Husmannsjenta fra Bøverdalen som ble millionær og vertinne på Waldorf-Astoria i New York.
- Kari Bakke Storvik: Draumen om eit betre liv
- Vågå - sagt og skrivi gjennom ti'in 1993
- Ingrid Semmingsen: Utvandringen og det utflyttede Norge
- Ingrid Semmingsen: Veien mot vest. Utvandringen til Amerika 1825 - 1865
- Ingrid Semmingsen: Veien mot vest. Utvandringen til Amerika 1865 - 1915
- Årbok for Dølaringen/Gudbrandsdalen 1932, 1938, 1953, 1959, 1966, 1973, 1974, 1975, 1979, 1982, 1966, 2002
- Gregor Kummen
- Frøydis Rambo
- Heim og Bygd 1990
- Gudbrandsdal og Amerika. 150 årsjubileet for den norske utvandringa til Amerika 1825 - 1975
- Per Kristian Sebak: Titanic 31 norske skjebner
- Per Kristian Sebak: Katastrofeskipet Norge - den glemte ulykken
- Hans Jakob Eide: Ottadalen
- Jarnfrid Kjøl: Husmannsvesen og levevilkår i Lom på 1800-talet, hovudoppgave i historie, 1976, UIO
- Knut Hamsun: Over havet (med skibet “Geiser” 1886) Rejsebrev i Dagbladet 1886
- Olav T. Kvaale: Gamalt frå Lom
- Arnfinn Engen m.fl: Utvandringa
 - det store oppbrotet
- Snøhetta forlag:
 - Alle utvandrarar frå Lom til USA i åra 1854-1883
- Olav T. Kvaale: Gamalt frå Lom
 - Folk og fylje tå alle slag
- Vågå - sagt og skrivi gjennom ti'in Mållaget Ivar Kleiven.
- Nelson County History, Larimor - Grafton
 - Grand Forks
- www.ellisland.org
- www.time-passages.com
- www.ancestry.com/sites.inka.de/sahl/hamsun/biografi.htm Kirsten Hedvig Rasmussen
- www.oslo.net/historie/MB/utg/9527/kultur/11.html
- Norwegian-American Historical Association www.naha.stolaf.edu/publications/volume23/vol23_7.html